

Czini Zoltán

(Poszt)monarchikus élmények

Bence Erika: Utazások Posztmonarchiában

Bence Erikának, az újvidéki Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék rendes tanárának neve irodalmi berkekben már régóta ismert. Számos irodalomtörténeti értekezés, tanulmány, a kortárs irodalmi alkotásokról írt kritika, ugyanakkor szépirodalmi alkotások is fűződnek a nevéhez. Opusának alakulástörténeti szempontjából megemlíthetjük, hogy a szépirodalomtól már a 2001-ben megjelent *Ibolya utca* címet viselő, novellákat tartalmazó kötetének zárszavában búcsút vett, ugyanakkor időről időre vissza is tért hozzá (*Családszótár* címmel jelent meg szótárregénye, valamint a *Híd* 2007-es és 2008-as évfolyamának számaiban újabb novellákat publikált). A szerzőt elsősorban tanulmányaival, kritikáival kapcsolatban méltatják, de a 2017-ben megjelent *Tigrislelek* című, vajdasági szerzők tollából született, novellákat tartalmazó antológiába beválogatták egyik szépprózáját is.

A legutóbb megjelent, *Utazások Posztmonarchiában* című kötete az Életjel Könyvek 179. darabja, mely olyan bírálatokat és elemzéseket tartalmaz a magyar irodalom köréből, melyeket a szerző az utóbbi néhány évben, elsősorban 2015-ben és 2016-ban publikált különböző folyóiratok hasábjain, de egy 2018-as kritikája is helyet kapott a könyvben.

Ebbe a könyvbe – ahogy arra a címből is reflektálhatunk – elsősorban olyan írások kerültek, amelyek valamilyen módon kapcsolódnak az egykori Osztrák–Magyar Monarchiához, megidézik a korabeli világ hangulatát, vagy pedig az egykori birodalom felbomlása utáni időszakban született irodalmi alkotásokat veszi górcső alá, amelyek motívumvilága, vagy maga a tematika az egykori soknemzetiségű vidékeket, multikulturális identitást idézik meg. A szerző elsősorban olyan Monarchiával kapcsolatos tanulmányokat emel be kötetébe, amelyek többsége a Vajdasághoz mint tájegységhez köthetők, tudniillik ő maga is vajdasági, mondhatni, ezzel a kötettel kíván tisztelni az egykori letűnt osztrák–magyar monarchiabeli idők, valamint az általuk meghíletett írók, irodalmárok vagy kultúrtörténeti jelenségek stb. előtt.

A könyv borítója, melyet Kreszánkó Viktória tervezett, tökéletesen illeszkedik a könyv tematikájához, így a küllem és a tartalom kapcsolódási pontja közötti átfedés sikeresen megvalósult. A borító egy sínpart illusztrál két alapon, amelynek sem a kezdő-, sem a végpontja nem látható, ezáltal a bizonytalanság érzetét kelti az olvasóban, ugyanis a valahonnan valahova történő igyekvés képbeli leképződése ez, amely nem tartalmaz konkrét fogódzót a szemlélő számára. Ugyanakkor tökéletesen illeszkedik a Monarchia-témához, ugyanis – ahogy azt a szerző többször is megemlíti – a magyarországi vasúthálózat éppen a kiegyezést követő időszakban épült ki, s ennek

köszönhetően a vonat lett a legmegbízhatóbb, legbiztonságosabb és legnépszerűbb közlekedési eszköz, amellyel keresztül-kasul át lehetett szelni a Kárpát-medencét, így a vonat és a vasúti sín pár tökéletesen szimbolizálja a történelmi Magyarország multikulturális jellemvonásait, a különböző kultúrák egymáshoz való kapcsolódását, ezáltal előrevetíti mindazt, amivel majd a könyvben találkozhatunk: kulturális és interkulturális kontextusok, az irodalomtörténet szempontjából érdekes, újjáélesztett helytörténeti jelenségek, majd a Trianont követő időszak marginalizációja, amikor már a vasút nem tudja kiszolgálni a multikulturális kapcsolódási eszköz szerepét, így már nem tudhatjuk, hogy a sín pár honnan hova, mettől meddig vezet.

A fejezetek rendezési elve elsősorban tematikus, de a műfaji megkonstruálás igénye is megfigyelhető. A kötet hét fejezete a vizsgált téma alapján került összeállításra, ezen belül viszont az írások műfaja szerinti elhelyezést érvényesíti, úgy, hogy a tanulmányoknak, hosszabb értekezéseknek biztosít elsőbbséget, s ezeket követik a valamivel rövidebb terjedelmű könyvkritikák. A *Románc és történelem* című fejezet két hosszabb tanulmányt tartalmaz (az egyik a *Toldi szerelmében* vizsgálja a románc, a történelmi regény és a verses regény diskurzusát, a másikban pedig Kemény Zsigmond *A rajongók* és Spiró György *Messiások* című művek komparatív vizsgálatát végzi el), amelyekben a szerző olyan témákat boncolgat, amelyek mindig is érdekelték, ezek pedig a történelmi regény – doktori disszertációjának témája is a történelmi regény nyel kapcsolatos –, valamint az ehhez szorosan kapcsolódó műfajelméleti kérdések: az eposz, a románc, a verses regény stb. metamorfózisa, az évszázadok során bekövetkezett átalakulásaik miéértjének vizsgálata, valamint a kortárs irodalom reflexiói a műfaji előzményekre.

A *Kulturális kontextusok* című fejezetben olyan regényekről, folyóiratokról értekezik, amelyekről az idő folyamán megfeledkezett a kollektív emlékezet. A nagybecskereki *Fáklya-Világ* című folyóirat 1903-ban megjelent egyetlen számáról egy születtebb érdekfeszítő írást olvashatunk, amely oknyomozói munka eredményeként született meg. A folyóirat egyszemélyes szerzője, Guttmann Dániel (Dalos Dani) életéről és irodalmi munkásságáról nem sok mindent tudunk, ezért Bence számos forrásanyagból próbálja megfesteni a nagybecskereki külön alakját, vagy legalább a sziluettjét, hogy ha már komplex elemzést csak a Guttman által írt és szerkesztett *Fáklya-Világ* egyetlen számáról végezhet. Forrásanyagként szolgálnak az egykori *Torontál* című napilap számai, de még Guttman Dánielnek az 1931. évi népszámlálásból fennmaradt kartonjai is, amelyek a Nagybecskereki Történelmi Levéltár tulajdonát képezik. A tanulmány szövegéből levonható legfontosabb konklúzió az, hogy a Guttman-féle kezdeményezés a térségi (vajdasági) folyóirat-kultúra alakulástörténete szempontjából minősül jelentős vállalkozásnak, ugyanis annak bizonyítéka, hogy már 1918 előtt is léteztek ilyen jellegű regionális kísérletek. Ebben a tematikus egységben olvashatunk még a két világháború közötti magyar bestsellerekről, jelentős hangsúlyt fektetve Markovits Rodion *Szibériai garnizon* és az *Aranyvonat* című regényére, de délvidéki szerzők (Munk Artúr, Darvas Gábor, Szabó István – Andree Dezső) világháborúhoz köthető regényeit is analizálja.

Az *Interkulturális párbeszéd* című egységből a vajdasági magyar irodalom 21. századi tematizációiról szóló tanulmány emelkedik ki, amelynek vizsgálata az utazás motívuma köré épül. Trianon után a vajdasági magyar irodalom az államhatárok, s az ebből egyenesen következő szellemi határok áthidalásának nehézségeibe ütközött. A határ ettől kezdve a távolságtartás mezzsgyéje, ugyanakkor nyitási lehetőség a

délebbre húzódó hegyvidéki és tenger melléki területek felé. Ebben a tanulmányban Juhász Erzsébet, Nagy Abonyi Árpád, Kontra Ferenc, Danilo Kiš és Fenyvesi Ottó műveit elemzi az utazás köztes létformájára, a Monarchia-nosztalgiára és a nyelvi és kulturális kódok keveredésének alap gondolatára a hangsúlyt. Ebben a blokkban kaptak még helyet Végel László *Neoplanta avagy az Ígéret Földje*, Kontra Ferenc Idegen-trilógiája és Gulyás József *Ludas könyve I–II.* című kötetekről írt tanulmányok is.

Az *Utópiák korában* olyan műfaji szempontból vegyes (regény, verses regény, novella) művekről szóló kritikákat olvashatunk, amelyek hol a közelebbi, hol a távolabbi jövőben játszódnak, de közös bennük az, hogy az európai, és ezen belül a magyar társadalmi állapotok utópisztikus képét tárják elénk, s mondanunk sem kell, hogy ezek mind negatív utópiák. Nemcsak magyar szerzők műveivel ismerkedhetünk meg, hanem a francia Michel Houellebecq *Behódolás* című regényébe is betekintést nyerhetünk. Ebben a regényben a valós emberi kapcsolatok hiányáról, valamint az elkerülhetetlen társadalmi csőd bekövetkeztéről értesülünk, amely nem gazdasági hanyatlás vagy természeti katasztrófa következménye, hanem intellektualitás-eredetű.

A *Háborúk százada* című fejezetből a naplóról szóló kritikákat emelném ki, mert nagy valószínűséggel ezek keltik fel leginkább a (laikus) olvasó érdeklődését. Andrassy Ilona grófnő, valamint Gyarmati Fanni (Radnóti Miklós hitvese) naplói posztumusz kiadások, de jegyzeteik elrendezéséből, újragépeléséből arra lehet következtetni, hogy mindketten még életük folyamán kiadásra szánták kézírataikat. Andrassy Ilona az arisztokrácia szempontjából mutatja be az első világháború eseményeit, ő maga is tapasztalatot szerez a galíciai és az oroszországi hadszíntéren mint ápolónő. Gyarmati Fanni pedig a saját nézőpontjából világítja meg az antiszemitizmus korszakát, valamint fedi fel magánéleti titkait, olykor nem zárkózva el azok kényes voltától sem.

A könyv utolsó egysége a *Hazugságok kora*, mely hat szerző (Spiró György, Schein Gábor, Ferber Katalin, Sándor Zoltán, Végel László, Kontra Ferenc) legújabb alkotásával foglalkozik. Mindegyiküknél olyan motívumokat fedezhetünk fel, amelyek a 21. századi valóságunkat is jellemzik: háborúk, népiirtások, nincstelenség, egyének politikai indíttatású ellehetetlenítése, „győzzön a hozzá nem értés”. Ebben a fejezetben kapott helyet az egyetlen 2018-ban kiadott könyvről szóló kritika, Kontra Ferencnek *Az álom hídjá* című regényéről szóló is, mely a Bence által vizsgált anyag legfrissebbike ebben a kiadványban.

A Farkas Geiza *A fejnélküli ember* című regényének európai kulturális kontextusa című tanulmány egyik lábjegyzetében a szerző felfedi, hogy az egyik korábbi (2014-es, a Hungarológiai Közleményekben megjelent) írásában tévesen közölte Farkas Geiza édesanyjának a nevét. A korábban Bobor Rozáliaként emlegetett anya az író nagyanyja volt, ezúttal viszont korrigálja korábbi hibáját, s helyesen Bobor Máriaként nevezi meg a szerző anyját. Itt említem meg, hogy az *Utazások Posztmonarchiában* című kötetben további két apró hibát fedeztem fel. Kontra Ferenc *Drávaszögi keresztetek* című regényének első kiadása 1988-ban jelent meg, nem pedig 1998-ban, ahogy azt Bence említi, valamint a *Renaissance* című folyóirat nem Szabadkán, hanem Nagybecskerekén látott napvilágot, bár ez Fenyvesi Ottónak a *Halott vajdaságiakat olvasva I.* című verseskötetében is hibásan szerepel, Bence innen automatikusan átveszi a folyóirat kiadási helyére vonatkozó hibás megállapítást.

Bence Erikának az *Életjel* Kiadónál megjelent könyve immár a tizenegyedik tanulmányokat, kritikákat és bírálatokat tartalmazó kötete, amely egyértelmű tisztelgés az éppen száz éve felbomlott Osztrák–Magyar Monarchia, s a hozzá kapcsolható kulturális identitások előtt, amelyek az eltelt évszázadban is hatást gyakoroltak a térség irodalmi gondolkodására. Az *Utazások Posztmonarchiában* vizsgálódási anyaga ebből indul ki, de figyelembe veszi azt is, hogy a történelmi süppedtő mélyére került egykori birodalom korszaka után más szelek kezdtek fújni, amelyek fuvallatai a vajdasági magyar irodalom kabátja alá is beszivárogtak, s megsokszorozták az itteni magyar és a szerb nyelvű irodalom interakcióit, a köztük lévő kulturális párbeszédnek számát. A kötetet dicséri még, hogy számos, a régióbeli lokalitás szempontjából fontosnak vélt történelmi érdekességeket is becsempészett tanulmányaiba – ilyen például az, hogy Farkas Geizáról megtudjuk, hogy édesanyja Kiss Ernőnek, az aradi vértanúnak volt az unokája stb. –, valamint az, hogy olyan témákhoz nyúl, amelyek a 20. század történelmi forgatagában feledésbe merültek. A kötet olvasása közben rájövünk, hogy a vizsgált regények, irodalmi jelenségek többek tanulmányoknál és bírálatoknál, mindvégig magukon viselik egy letűnt történelmi korszak lenyomatát is. Nem mellékes továbbá, hogy Bence mindvégig olvasmányélmény-központú elemzéseket végez, melynek köszönhetően megnyitja kapuit a laikus olvasóközönség előtt is, így nem csak az irodalomtörténészek és kritikusok figyelmére számít.

(*Életjel*, Szabadka, 2018)

E számunkat nyomta és kötötte a Print 2000 Nyomda Kft.



print 2000

N Y O M D A K E T K E C S K E M É T

6000 Kecskemét, Nyomda u. 8.

Tel.: +36 76 501 240; Fax: +36 76 501 249

E-mail: info@print2000.hu

www.print2000.hu

Folyóiratunk megjelentetését az Emberi Erőforrások Minisztériuma és

a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.



EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA



Nemzeti Kulturális Alap